

לומר בטון החפלה וע"ז יסוד המנהג גם במתיבתא דוילאזין :
נפתלי צבי יהודא ברלין .

סימן יד

לטיפול אחר

במה שחקר מע"כ על השינוי בצרכי יולר דבימי החול אומרים
תחברך ה' אלהינו על שבת מעשה ידך ובש"ק אומרים
תחברך מושיענו על שבת מעשי, נראה משום השינוי דכחול
אומרים מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית ובשבת אין אומרים
משום שלא נעשה בו מאומה, אלא כל מעשה ידיו משבחים ואומרים
אין קדוש כה'. והנה משמעות תחברך י"ל שבת מעשי הוא על שני
פנים. הא' תחברך על השבת שיש למעשה ידך שמרוב מעשי ידך
אשר כולם עשויים בחכמה יתברך שמו. והב' תחברך יותר מאשר
מעשי ידך משבחין אותך וכמו לשה"כ בנחמיה ט' ומרום על כל
ברכה ותהלה, ופי' הראשון הוא כחול שאנו משבחים על חכמה
וגדולה הטבע שברא ה' אלהינו וכדכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ
ושמים ותכלית ברכה הוא תוספת השפעה כדליתא בב"מ (ק"ד') *
דהקדש טעון ברכה מדכתיב ואכלת ושתית וברכת את ה' וגו' ושם
הפי' תוספת השפעה בזמן האכל, וכאן במעשה בראשית הפי'
בהברכה שיתוסף כח והשפעה במעשה ידיו ית' אבל בשבת הפי'
כהפך הב' שתברך יותר מאשר מעשי ידיו מזכירים אותו ומשתבחה
מהם וברכה שהיא תוספת השפעה הוא בהנהגת העולם בהשגחה
פרטית על ישראל ואומרים שיותר מאשר יתהבח שמו ית' במעשה
ידיו מזכירות העולם בכללו, יתברך עוד יותר, מהשגחתו עלינו
בפרטות למעלה מן הטבע וההשגחתו הנפלאה עלינו יתברך וישתבחה
ויתגבא שמו, וידוע שמו בנזים, ויעשו כולם אגודה אחת לעשות
רצונו ולעבדו בלבב שלם זה הברכה ותוספת ההשפעה אשר אנו
מזכרים שמו ית' וכדי שנגבין שינוי הכונה בזה המאמר קבעו כלשון
תחברך מושיענו שבה הפרט מיוחד השגחתו הנפלאה עלינו להשיע
אם שם פורה ישראל, * והקב"ה ברחמי ובהשגחתו עלינו מושיענו :
* משעשים ואזנים המסבצים אותה ושואפים לנלעה

א"כ אומרים תחברך ה' אלהינו

סימן טו

לכבוד הרב וכו' סי"ץ בביטאוי.

ע"ד אשר עלה על רעון אנשים אחדים מעדתו להעתיק הבימה
שבבב"א הגדולה הבנויה בחלוצי ולהעמידה בחוף ללח"ק,
הנה מלבד אשר כל חדש אסור ומה גם בבב"א מקום אחיפת המון
רבה אין זה אלא לרועץ וגם לחורבה, דיש כמה אנשים אשר לא
ניתן לדעתם להבחין בין קלה לחמורה ובהתפעלות של שינוי קל
יגמרו אומר שגשגתה חלילה החורה, הוסיף משוכתה ובימה ח"ו
לבער. מלבד כ"ז נראה לי גם לפי הדין אסור לשנות בכמה אלה. כן
אמת שמרן הכ"מ (פי"א מהל' תפלה) כתב דבמקומות שבהם כנסיות
קטנים וכל העם שומעין יותר נוי הוא להיות הבימה מזד א' מלהיות
בחלוצי, וכן הוא מקום לומר במ"ש הרמ"א או"ח (סי"ק"ג) בזה"ל
ומעמידין בימה בחלוצי ביה"כ שישמח עליו הקורא בחורה,
וישמחו כולם עכ"ל. ולפי"ז הסעם אפשר לומר דבסוד הסעם
יכולין לשנות המנהג, אבל כשנדקדק לשון הרמב"ם ז"ל בזה אינו
כן ח"ל ומעמידין בימה בחלוצי ביות כדי שיעלה עליו הקורא
בחורה או מי אשר אומר עליו לשם דברי כבושין, כדי שישמחו
כולם, וכשמעידין הסיבה שיש בה ס"ת מעמידין אותה בחלוצי כ'
ופי' הדיבה כבר כתב מרן הכ"מ שהוא השלחן שהס"ת מונח עליו
ופי' בחלוצי היינו בחלוצי הבימה וע"ז לא נתן הרמב"ם טעם כלל
וכי בשביל שהיא המוכה מזד אחד יותר מעט כפי רוחב הבימה
אינה נשמעת לזר הבני אלא ודאי טעם אחר יש בזה, שקרה"ם
יהיה מכון נד הדיכל וכאשר יבואר ופי' בחלוצי הבימה היינו בקו
השורה משון ודרוס ולא בחלוצי לענין מזרח ומערב וכן המנהג
פשוט, ולא כמו שדחק בזה מרן הכ"מ וכיבן בזה"ל ואטפי' שאין
מעמידין עכשו הס"ת בחלוצי הבימה אפשר שנהנו ק לכבוד
הקנים

והיכחו מהו התוס' שם ובמדרש פ' אין עומדין דאכור להאריך
בתוך החפלה והובא בשו"ע סי' ק"ט ס"ב מיכו עמדו על המנהג
לומר סליחות בתוך החפלה ובאמת הוא פ"פ גמרא תענית (ד"ג
ב') דבסדר ס"ג טעיה ומאריך בגאולה וה"כ כן מותר להאריך
בברכה סלה לנו דמ"ש. מיכו התוס' והמדרש נחלקו בישבו של
דבר המדרש כתב לחלק בין לרבי רבים ללרבי יחיד והכי סתם
בשו"ע שם ומחילא יישבו שם ג"כ בחירון זה על הקושיא השניה
שהתעוררו מהא דאמר רב יהודה ברכות (ד' לר') לעולם אל ישאל אדם
לרבי לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות ויישבו בזה בשם רה"ג
ור"ח לחלק בין לרבי ליבדור ללרבי יחיד ולכן אומרים זכרנו וקדושת
ועלה ויבוא וכן הוא בחומ' שם ברה"א אל ישאל וכ"כ הרא"ש בפ'
א"ע (והסוד הביא בס' ק"כ בשם בעל ה"ג וטעות הדפוס וז"ל
רב האי גאון אבל בה"ג לא ס"ל הכי כמש"כ הטור בשמו בס'
תקפ"ב) והרא"ש הוסיף להביא ראיה מהא דאמר אומרים עה"כ
ומחל נהגים לומר גם יולרות דמ"ש ברכה יולר מג"ר שפורש
שאין להוסיף בהם ומכ"מ ללרבי רבים שרי, אבל התוס' בע"ג שם
לא כתבו כך אלא דליבדור שאני ר"ל דש"ן הבא בשביל ליבדור שרי
להפסיק אבל יחיד בתפלתו אסור ומש"ה לא הביאו ראיה אלא מאה
שגגה לומר קרובין בג"ר ולא הזכירו הא דזכרנו ויעו"י ועה"כ וס"ל
למזכרנו אין ראיה שהרי באמת טעיה במס' סופרים (פ"ג ה"ח)
דבקותי התירו לומר זכרנו חס דוקא בב' ימים של ר"ה וביה"כ
ור"ל שאינו עפ"י דין משום דקיי"ל אין אדם שואל לרבי אלא כשם
שמחרישים בשבת צעת לרה ומתענים תענית חלוס בשבת ה"כ
טעים לחפשי רחמי שלא עפ"י דין ואין ללמוד משם לכל השנה
וכמו הא דליתא בשבת (קף י"ב) בנקטי התירו לנחם אכלים בשבת
ולבקר חולים, ושהתירו באלו אין ללמוד למקום אחר לילך למק"א
הגורם לזר בש"ק או לשיטת הרמב"ן דפסק כר"י דשרי לומר
הפלה ג"כ ביום החולה בכ"ז אין ללמוד למ"א להחפלה, ה"כ אם
התירו בנקטי ברה"א וביה"כ להפסיק בג' ראשונות אין ללמוד לכל
ימות השנה, וכן מצינו בכמה מקומות שתיקנו חז"ל לפעמים שלא
ע"פ דין, וכן הוא לתקוע ברה"ש בשיבוע כדי לערבה השמן ואע"ג
שאינו ע"פ עומק הדין להקדים תקיעה לתפלה מוכה וכמו דאסור
להקדים אכילה מרור לאכילה מזה, ומש"ה המנהג שלא לומר הלל
בליל פסח כדי שלא להקדים לפני מזה, דמטו העיקרי אחר אכילה
פסח והדברים עתיקים ומפורשים במ"א, ומכ"מ התירו לערך
שעה כדי לערבה השמן, וה"כ בנקטי התירו שלא עפ"י הדין ואין
ראיה מזה, והא שלא הביא התוס' ראיה מיעו"י הוא דכ"ל שהוא
עיקר מטבע החפלה, שהרי אם שבת חור, וקרא כתיב ברה"א
ומכרתם לפני ה' כו'. ומהא דעל הנסים אין ראיה דלפרסומי
ניסא שאני זהו דעת התוס' שאינו ראוי רק לומר קרובין בג"ר
דש"ן הבא בשביל ליבדור ראוי להפסיק כמו שרש"אין לליבדור
להאריך בתוך החפלה כדמוכח מהא דמאריכין בגאולה בתענית ה"כ
רש"אין להוסיף בג' ראשונות אבל יחיד אסור אפילו לרבי רבים א"כ
אסור לומר יולרות שכל יחיד מפסיק בברכה ורק ברה"א ויה"כ כמו
דשרי לומר זכרנו ומי כמון, ולא כמש"כ בס' סי'. קי"ב דהתוס'
ע"ג כתבו כהרא"ש ותוס' ברכות, אלא לדעתי העיקר כמו שכתבתי,
דהני תוס' דע"ג וברכות מחולקים הם והמנהג הב' הוא לרעה
התוס' דע"ו דייחד אסור להפסיק ביולרות ורק ברה"א ויה"כ
התירו לאושי תפלות ומתענים אפילו ביולר :

אבר עוד יש מקום לומר דאפילו לליבדור אסור בג' ראשונות,
ומהא דסליחות אין ראיה שהרי גמרא דייק בפ"ז דאמר
הפלתו שרי להאריך כסדר של יוה"כ ור"ל וידוין שאחר החפלה,
וה"כ ילפינן כמו דש"ן אומר וידוין בתוך החפלה ביה"כ עפ"י
דינא דגמרא (ביומא פ"י) כי מטא שליחא דליבדור ואמר אבל
אנחנו חפאט קם מיקם כו' וכן העבודה איתא שם (נ"ב ב') דש"ן
אומר בתוך החפלה, וה"כ ראוי ש"ן בכל השנה להאריך בתוך
החפלה אבל בג' ראשונות ואחרונות לא מצינו ורק בנקטי התירו
לומר זכרנו ואין למדין כמש"כ לשל ור"כ ברה"א ויה"כ וכדומה
לא שהוא חפלה של גוש בימותא דדינא דידהו שרי, אבל קרובין
בכל ימי השנה בג' ראשונות לא, ואלה צפורים יכול להיות דשרי
כמו שאומרים עה"כ משום פרכוסי ניסא. ה"כ יש סברה להחיר

והנה אם משום הא לא חיריא, ידע כ' כי אין בקה"ת משום כל תוסף אפי' בברכה מדחיתא בעירובין (דף נו) ועוד הישן בשמיני ילקח ופירש"י ואין מיתב יחבין בשמיני ספק שבינו לכחילה הלא שלא בזמנו בלא טנה לאו תוספת היא ולהכי שרינ דאי שמיני הוא לא מתיין למזות סיבה עכ"ל, ומש"ה ליכא משום כל תוסף, וא"כ קשה מהא דיו"ט שני של גליות דקרינ בתורה ומברכין דלא שייך בזה סברת רש"י דאי שמיני לא מתיין למזות סוכה, דהרי מברכין:

הן אחת דבחי' הרשב"א ר"ה (דף ע"ו) כתב דמיו"ט שני של גליות לא קשה כלל דחק"ח היא, וגרסה מדבריו דמפרש דלא כפרש"י, אלא הישן בא"י בשמיני בסוכה ילקח, מ"מ הרי רש"י פ"י בדיאל ביו"ט שני של גליות ובחבורי הע"ש (ס' מו אות ה) בחרי' דגם הרשב"א אינו מולק על פירש"י. איך שהוא לא יקשה לפירש"י מהא דקרינ בתורה ומברכין ביו"ט שני של גליות, אלא מוכח מהא דלא שייך חיבורא דב"ת אלא במזנה דאורייתא משא"כ בקה"ת שיעקרו מדרבנן, ומשום זה גמי לא קשה מהא דמקדשין ביו"ט שני של גליות, דקידוש יו"ט ג"כ מדרבנן כמש"כ המג"א (ס' תקנז), וכן כתב הגאון בעל טורי אבן ספ"ג דר"ה בדעת רש"י אט"ג דשם אין דבריו לזדקיס לעכ"ד כמש"כ שם בחיבורי (סימן נד אות ד) מ"מ האמת כך הוא דס"ל לרש"י דקידוש יו"ט מדרבנן ומש"ה אין בזה משום ב"ת, ואט"ג דעדיין יש להקשות מחפלת יו"ט דמסיימין מקדש ישראל והמנים, ולפרש"י שבוש (יב) בד"ה לא קראו מקרא קודש, דלא קבלו עליו בברכותיו לומר מקדש ישראל ויה"כ, דמשמע דס"ל לרש"י דחפלת יו"ט דכתיב מקרא קודש מה"מ מ"מ יש לומר שאין כונה רש"י דעיקר חפלת יו"ט מ"מ מה"מ אלא אי מחפלת ומברך מזנה להביד קדושת יו"ט, וגם אינו בלשון מ"מ דיהא משום זה המוסף ביום אחר לאו דב"ת, והא מיהא מוכרח מסוגיא דעירובין הג"ל שאין בקה"ת אפי' בברכה חיבורא דב"ת, והא שכתב המרדכי דבקריאת המגילה יש משום ב"ת, ס"כ ל"ל דקריאת המגילה דמזות גביהם הוא הוי כמ"ע דאורייתא והכי דעת הגאון בטורי אבן מגילה (דף ד) בד"ה חזקיה דדברי קבלה כדברי תורה דמי:

ברחוק לענין דמשים חיבורא דכל תוסף ליכא, אבל הא פשיטא דלקרא בברכה ביום שלא תקנו חז"ל הוא ברכה לבטלה, איברא בלא ברכה לכאורה אין בזה חיבור, והוי כקורא בתורה, מ"מ שפיר הוכיח מע"כ כ"י דביום שאין קה"ת כלל יש חיבורא בדבר מהא שהביא המג"א (סימן קמד) מהא שנהגו להוציא לחתן ס"ת לקרוא ואברהם זקן וכו', וזה לא נהגו אלא ביום קה"ת ש"מ דיש חיבה חיבור בדבר להוציא ס"ת ביום שאין בו קה"ת, אלא דלא נחבאר האפקותא בין יום שאין קוראין מתק"ח ז"ל כלל בין יום שקוראין בתורה ומוציאין ס"ת אחרת. וגרסה משום דשיטת הירושלמי ברכות פ' שלשה טאכלו דהא דברה"ת מה"מ היינו בעת שקוראין בתורה ברכים, והוא דעת ר' יוחנן בתלמודין ברכות (דף כא) דיליף ברה"ת לאחריי מברהמ"ז וזה אינו אלא בציבור, וכ"ז אינו כהלמוד דעיקר ברה"ת מה"מ היינו ביט לבין עצמו בשעה שעומד ושונה בכל יום, אבל קרה"ת ברכים הא שמברכין אינו אלא חק"ח משום כבוד החורה, וכבר בארנו זה בבאורנו ברה"ד (פ' משפטים כד יב) בס"ד א"כ כהי דק"ל כהלמוד, מ"מ יש לחוש לדעת הירושלמי שלא לקרות בתורה בציבור בלא ברכה, ואחר שהברכה מה"מ שוב אין כ"מ אם קוראין בזמן שהתקינו חז"ל אם לא אחר שמה"ת אין שום יום שמחויבין לקרות בתורה בציבור, וא"כ פ"כ דהדין כך לשיטת הירושלמי דאימת שיהא אם קורין בתורה בציבור מחויבין לבדך מה"מ ולפי"י נוכל לומר דהו"מ דביום קה"ת שמברכין בס"ת ראשונה על פי דין ויואלן בברכה זו אף על הס"ת השני ומש"ה מותר להוציא ולקרות בס"ת לקרוא חתן לפי המנהג המובא במג"א אבל להוציא ולקרות בס"ת ביום שאין בו קה"ת ודאי אסור דהאך נעביד אם לקרות בלא ברכה יש לנו לחוש לדעת הירושלמי דקריאת בציבור לריך לבדך מה"ת ולקרות בברכה ביום שלא תקנו חז"ל הרי היא ברכה לבטלה, וה"ה להוציא ס"ת ולקרות אף ביום קריאת התורה אך לא בעת הקריאה כמו לאחר התפלה או בערב יש גם כן איסור בדבר, מפני העשם שהסברנו לעיל, ובאמת לא ידעתי מה ראה הא"ש

הקדים, והוא תמוה למאי חסו היום בהמנהג לכבוד הקדים יותר מאשר חסו מלפנים אלא ודאי אין בזה שינוי כלל ומתחלה לא היה המנהג אלא לבין בחלוצי רוחב הבימה היינו בין לפון לדרום, ובאורך היינו למזרח ולמערב אין מנהג כלל וגם יש לדעת דעיקר העשם כדי להשמיט לכל בני הכנסת לא שייך כ"כ לקה"ת שהרי לא עשו בימה לכ"ג בצורה ביו"כ כמו שעשו בימה למלך שקורא כדי להשמיט לכל בני העזרה וכן לא נזכר בשום מקום שלא להיות עולה לתורה אלא מי שקולו רס שיהמנו כל בני בהכ"כ אפי' בזמן שקרא בתורה מי שהיה עולה ועיקר הבימה שבה כדי להשמיט לכל העם אינו אלא בשביל האומר לעם דברי כבושין, וממילא קורין גם כן שם, שטוב הוא להשמיט, ומעתה פ"כ הפירוש בדברי הרמב"ם ז"ל, באשר ממעמידן הבימה בחלוצי ביהכ"כ בשביל אותו העשם, כדי להשמיט לכולם ממילא מקמדין התיבה על הבימה, וגריך שיהא בחלוצי עפ"י דין, ומשום טעם אחר כאשר יבואר, ואחלמא הבימה שגדרת להיות למי שהוא אומר דברי כבושין היו מביאין התיבה שיש בה ס"ת בשעת קרה"ת לחלוצי ביהכ"כ נגד ההיכל ואח"כ היו מסלקין התיבה שהרי סהם תיבה ניטלת ומסולמלת, אך שכשו שששין בימה והוא בנין מעמידן התיבה עליו וסוב אין מסירין אותה שהרי אינה מקלרת עוד רוחב ביהכ"כ. ולפי דברינו עתה שהתיבה לריך להיות בחלוצי עפ"י דין בלא טעמא כמבואר בהרמב"ם ולפי מנהגנו לקרות בתורה על הבימה דוקא ממילא יש לעשות הבימה בחלוצי ביהכ"כ נגד ההיכל, ועיקר העשם שקריאת התורה לריך להיות בחלוצי ביהכ"כ, נראה משום דהשולחן שקורין עליו הוא במקום מובהק שבצורה כמש"כ הגר"א הגר"א ז"ל בס' פרי"ם דמש"ה אנו מקיפים בלולב את הבימה, וס"ת שעליו כמו שהיו מקיפין את המזבח בצורה, וכן אנו חסגין לחזח ס"ת בשעת תקיעת שופר על הבימה, כדי שיהיה כעין תקיעת חלוצות על הקריאת הקרבנות על המזבח, ומיום שחרב ביהמ"ק אין לו מגין ומעלה זכרונות לטובה כמו התורה והיא עמידתו וסיקוס אשר לנפשו ואומתו בקרב פזורינו ואנו מלטיינים בה כמו בביהמ"ק לפנינו, ועל כיוצא נאמר, אל תבזו כי זקנה חמך הכונה לפי הפשט שאם אין אתה מוצא בהדרגה האם חזקה טעם נכון וכמילת חז"ל (שבת פ"ט) לא בסבי טעמא מ"מ אל תבזו, כי בלא ספק ידעת טעם וגמוקה עתה:

ומשנתנו שיליה ברכות (דף נ"ד) הביא מקרא זה על כלל מנהגי יד"אל, וכמש"כ בפ"י המשניות להרמב"ם פ"י מחוק מדכש, והכוונה אפילו אין אתה מבין טעם הדבר וגרסה כאלו אותו מנהג מודקן אל תבזו לו דוחי יש לו טעם נכון ועולה מדעתך ואל בניתך אל השמן, אורח חיים פ"ן תפלים בשכ"ל, נגשו מעגלותיה וכו'. מעתה כמו שהמזבח היה עומד הרחק מקה"ק ומכוון נגד הארון שהוא בחלוצי ההיכל לר' יהודה צפ"ק דיומא (פ"ז) כך עליו להעמיד את השולחן רחוק מן הארון ומכוון נגדו, וזה הנראה לכוון בדעת מאור עיני הרמב"ם ז"ל, ואח"כ מלאכי גם בחסם סופר או"ח (ס' כ"ח) שכתב כן:

ואיד שהוא יש טעם נאה ומתקבל על הגב למנהגנו וחו אם ישנה הבימה יבטל הקפת הלולב אשר זה מבואר בש"ע שגוף להקיף בהלולב את הבימה, ושינוי זה יגרסו לכמה שינוים לפנים לב, ואלי תפלה לנורא עליה שיגור סגולה, מלגנות מן המחלה, כנפש העמוס בעבודה:

נפתרי צבי יהודה ברלין.

סימן מז

לכבוד הרב וכו' בעיר פיינס'נאמא באמיריקא:

אשר דעת מע"כ כ"י על דבר אשר קרה בקהלה אחת בעיר כי חברה אחת ביום טובה שלהם שזכו לחקך ארון הקודש ושעו הקפות עם הס"ת בשמחת לבנם ורלה אחד שיקרא בתורה בציבור ביום א' ומע"כ מיתב בדבר, וביאר טעמו וגמוקו, כי הקורא בתורה שלא בזמן שקבעו חז"ל הרי זה עובר משום ב"ת וכסדרת המרדכי במגילה (פ"א) לענין מקרא מגילה כמ"ז אם מתיין לקריאה: